

OCJENE I PRIKAZI

Anton DALMATIN; Stipan KONZUL, *Novi testament I/II (1562/1563.): Latinički prijepis glagoljskog izvornika*, ur. Dragutin MATAK. Adventističko teološko visoko učilište – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Školska knjiga, Zagreb 2013./2015., 555 str. (I. dio); 482 str. (II. dio).

Hrvatska filologija doživjela je posljednjih desetljeća novi uzlet u objavljivanju izvora nastalih u ranim razdobljima hrvatske jezične povijesti. Sve većim brojem faksimilnih ili pretisnutih izdanja te njihovim kritičkim priređivanjem u latiničkome prijepisu ili fonološkoj transkripciji (kada je riječ o latiničkim izdanjima) omogućen je i svjež pogled u hrvatsku srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu pismenost, a time pak i njihova sustavnija istraživanja. Osobito je porastao broj kritički priređenih izvora nastalih u – za hrvatsku pismenost – prijelomnome 16. stoljeću. Među takva je izdanja odnedavno uvršten i prvi hrvatski cjeloviti prijevod Novoga zavjeta.

Krajem 2013. godine objavljen je latinički prijepis prvoga dijela glagoljskoga *Novog testameta* (1562.), a krajem 2015. pridružio mu se i latinički prijepis njegova drugoga dijela (1563.). Nakladnici obaju izdanja jesu Adventističko teološko visoko učilište iz Maruševca, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Školska knjiga, a s nastankom ideje o tome izdavačkom pothvatu čitatelja kratko upozna je u predgovoru prvomu dijelu glavni urednik Dragutin MATAK. Prvo izdanje sadrži predgovor Primoža Trubara u hrvatskome prijevodu i njemačkome izvorniku, predgovor Stipana Konzula i Antona Dalmatina te četiri evanđelja i Djela apostolska. Drugo izdanje obuhvaća dvadeset i jednu poslanicu (apostolâ Petra, Pavla, Ivana, Jakova i Jude) te Otkrivenje Ivanovo. Široj publici vrlo je koristan uza svako izdanje priložen *Glosarij*, koji nudi prijevod manje poznatih riječi, a sastavio ga je Alojz JEMBRIH.

Latinički prijepis glagoljskoga izvornika izradili su Tanja KUŠTOVIĆ, Vesna BADURINA STIPČEVIĆ i Mateo ŽAGAR. Autor njegove koncepcije Mateo ŽAGAR obrazlaže primijenjena načela u poglavlju naslovljenu *Slovopis i ortografija u glagoljičkom »Novom testamentu« (1562.): načela latiničkog prijepisa*, s posebnim osvrtom na funkcionalnost rješenja koje su odabrali hrvatski protestanti. Odlučivši slijediti osnovnu namjeru izdanja, autori latiničkoga prijepisa željeli su osigurati njegovu dostupnost što širem krugu čitatelja, zbog čega su pri priređivanju izvornika odabrali kombiniranu metodu. Drugim riječima, od transliteracije uobičajene u znanstvenim i stručnim krugovima odstupili su većim iskorakom prema transkripciji u pojedinim rješenjima (npr. bilježenje protetičkoga *j* ispred početnoga *e*, kao u *est > jest*), no pritom su nastojali uspostaviti što jasnija i dosljednija načela, prema kojima svaki istraživač može lako rekonstruirati stanje iz izvornika. Primijenjena načela latiničkoga prijepisa gotovo se potpuno podudaraju u obama svescima; jedina je iznimka uvođenje grafijskoga razlikovanja dvaju znakova (apostrofa) za nekadašnji poluglas (jer) u drugome izdanju.

Alojz JEMBRIH, trenutačno zasigurno najbolji poznavatelj djelatnosti hrvatskih protestanata, ujedno je i autor pogovora objavljena na kraju prvoga dijela, naslovljena *»Novi testament« (1562., 1. dio) u prevoditeljskom i kulturološkom vidiku*, u kojemu ponovno – na tragu svojih prethodnih radova o toj temi – pobliže predstavlja okolnosti nastanka toga najopsežnijeg izdanja i najzahtjevnijeg »projekta« uraške tiskare na glagoljici, a koji pogovor valja promatrati kao cjelinu s opsežnim pogovorom otisnutim 2007. godine uz pretisak glagoljičkoga *Novoga testamenta*. S obzirom na složenu organizaciju poslova u tiskari smještenoj u dvorcu Amandenhof kraj Uracha – koju je ustupio württemberški vojvoda Krištof, a pokrenuo barun Ivan Ungnad, ostavši zapamćen ne samo kao njezin vlasnik nego i najvažniji novčani podpiratelj – Jembrih predlaže da bi se moglo govoriti o Ungnadovoj tiskari u Urachu ili čak o Ungnadovu biblijskom zavodu u Urachu jer je dvorac, unatoč tomu što je ponajprije bio namijenjen tiskarskoj djelatnosti, uključivao i prevođenje Biblije i drugih priručnika na hrvatski jezik. Premda je u svim djelima naveden Tübingen kao mjesto izdanja – prema tada uvriježenom načelu navođenja najbližega sveučilišnoga grada – Jembrih ističe da su hrvatska protestantska glagoljička i ćiriljska djela (dakle i *Novi testament*)

tiskana upravo u spomenutoj tiskari kraj Uracha, koja je djelovala od 1561. do 1565. godine, dok su ona latinička, kao i slovenska, bila objavljena u tiskari Ulricha Morharta u Tübingenu.

Posla oko prevođenja Biblije na hrvatski jezik prihvatio se njezin upravitelj Primož Trubar na poticaj Petra Pavla Vergerija ml., no s obzirom na to da, kako sam ističe, nije dovoljno poznao hrvatski jezik, morao je oko sebe okupiti suradnike koji bi imali potrebna znanja i vještine za ostvarenje toga projekta. Drugim riječima, koji bi dobro znali slovenski, latinski, njemački, ali i »dalmatinski« i »bosanski« te čitati i pisati glagoljicu i ćirilicu. Glavnim je prevoditeljem tako postao Stjepan Konzul, a u tom mu se poslu uskoro pridružuje i Antun Dalmatin. Pri njegovu su se prevođenju služili višestrukim predlošcima, o čemu izvješćuje Trubar: imali su uza sebe više latinskih, njemačkih i talijanskih, čak i čeških, prijevoda Biblije, oslanjajući se ponajviše na prijevod Svetoga pisma Erazma i Luthera, no istovremeno raspoložujući i nekom hrvatskom misnom knjigom objavljenom latinicom u Veneciji. Jembrih pretpostavlja da je riječ o drugome izdanju *Lekcionara Bernardina Spličanina*, uvjerivši se usporedbom teksta Evanđelja po Mateju (20–28) u obama izvorima u »obostranu doslovnost tekstova«. Sve to dovoljno upozorava na složenost, odnosno nužnu višeslojnost u prvome redu sintaktičkih istraživanja jezika ne samo *Novoga testamenta* već i drugih hrvatskih protestantskih izdanja, i to posebice imamo li na umu činjenicu da je prvi dio *Novoga testamenta* jedno od djela prevedenih sa slovenskoga jezika (prema Trubarovim predlošcima) na hrvatski (ostala su, kako navodi Jembrih, *Katekizam*, *Abecedarium*, *Artikuli* i *Crkvena ordinga*), a tako i mogućnost da je sudjelovanje Matije Popovića i Ivana Maleševca u korekturi *Novoga testamenta* (i *Ednih kratkih razumnih naukov*) – dvojice »uskočkih duhovnika« koji su tek četiri mjeseca bili dio Konzulova prevoditeljskog tima zbog Trubarove brige da osigura veću jezičnu, ponajprije pravopisnu i leksičku, ispravnost tekstova – također ostavilo svoj trag. Zahvaljujući ovdje prikazanu latiničkomu prijepisu, uskoro bismo mogli raspolagati konkretnijim saznanjima o jezičnoj i tekstovnoj slojevitosti *Novoga testamenta*, kao i konkretnijim i preciznijim uvidom u različitost koncepcije njegova glagoljičkoga i ćirilčkoga izdanja.

Prošlo je upravo stotinu godina od kapitalne studije *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca* Franje Fanceva, a o hrvatskim protestantskim izdanji-

ma još se uvijek zna vrlo malo. Ipak, prva desetljeća 21. stoljeća donose obnovljeno zanimanje za povratkom toj slabo poznatoj epizodi u povijesti hrvatskoga književnog jezika, a novije jezikoslovne raščlambe, u prvome redu one Stjepana Damjanovića i Gordane Čupković, uputila su na plodne smjerove budućih istraživanja i pokazala da analiza njihova jezika nije ni približno iscrpljena. Zato strpljivo iščekujemo priređivanje latiničkoga prijepisa ostalih izdanja hrvatske protestantske tiskare i daljnje rasvjetljavanje književnojezičnih nastojanja hrvatskih protestanata. Možda na kraju ostanemo i iznenađeni činjenicom da je ta »epizoda« u povijesti hrvatskoga književnog jezika ostavila i veći trag nego što danas mislimo.

IVANA ETEROVIĆ

GOTTESDIENSTMENÄUM FÜR DEN MONAT APRIL auf der Grundlage der Handschrift Sin. 165 des Staatlichen Historischen Museums (GIM), Teil 3: 20. bis 30. April. 1. Teilband: Akoluthien für den 20. bis 24. April; 2. Teilband: Akoluthien für den 25. bis 30. April.

Herausgegeben von Dagmar CHRISTIANS und Hans ROTHE. Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie Der Wissenschaften und Künste Bd. 129/1; Bd. 129/2 – Patristica Slavica Band 22/1; Band 22/2. Ferdinand Schöningh, Paderborn 2014., IX–LIII + 1–513 str. (1. Teilband); IX–XXVIII + 515–1000 str. (2. Teilband).

U seriji povijesno-kritičkoga izdanja istočnoslavenskoga služabnoga mineja objavljena je i vrlo detaljna publikacija dijela mineja za mjesec travanj koji obuhvaća blagdane od 20. do 30. travnja, na temelju rukopisa što se pod signaturom *Sin. 165* čuva u Državnom povijesnom muzeju u Moskvi. Tako je zaokruženo objavljivanje mineja za mjesec travanj iz 12. i 13. stoljeća. Tekstovi su preneseni prema načelima iznesenima u prvom svesku serije koji je objavljen još 1996. godine (usp. prikaz Herte Kune u *Slovu* 50, 217–222). Namjera je izdavača objaviti tekstove i glazbene (neumatske) zapise mineja za čitavu godinu, pa ne čudi da taj međunarodni znanstveni pothvat traje već dva desetljeća.